

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 31. Ст. 545. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
2. Прилуцький С.В. Конституціоналізація безпосередньої участі народу України при здійсненні правосуддя. Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право». 2013. Вип. 6. С. 120–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmd_u_pr_2013_6_19.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Нешик Т. Актуальні питання формування та затвердження списків присяжних в Україні. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2014. Май. С. 84–89.
5. Шувальська Л.Р. Особливості правового статусу присяжного як суб'єкта кримінального судочинства України. Наше право. № 6. 2015. С. 162–169.
6. Delphine Durançon. La Cour d'assises: une juridiction séculaire et atypique en perpétuelle quête de rénovation. Sociologie. Université Paris-Saclay, 2015. Français. (NNT : 2015SACL5140) . (tel-01292120)
7. Code de procedure pénale. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=29990101>.
8. D'Yves Sintomer. Le pouvoir au peuple. Jurys citoyens, tirage au sort et démocratie participative, La découverte, mars 2007: Le tirage au sort est massivement utilisé pendant l'âge d'or de la démocratie athénienne http://dial.uclouvain.be/memoire/ucl/en/object/thesis%3A2450/datastream/PDF_01/view.
9. Barraud Boris. La justice au hasard de quelques raisons juridiques de supprimer les jurys populaires. Revue internationale de droit pénal, 2012/3 (Vol. 83), P. 377–411. DOI: 10.3917/ridp.833.0377. URL: <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2012-3-page-377.htm>.
10. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення функціонування суду присяжних в Україні: проект закону України 7022-1 від 21.08.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=62420.
11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>.

УДК 343.1

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО В ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМFORENSIC EXAMINATION WHEN INVESTIGATING
THE INVOLVEMENT OF A MINOR IN BEGGING

Довгань А.І.,

аспірант юридичного факультету
ПВНЗ «Львівський університет бізнесу і права»

У статті досліджуються питання процесуальної форми використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Розглянуто та детально проаналізовано види експертиз, які проводяться під час розслідування цього виду кримінального правопорушення.

Ключові слова: жебрацтво, неповнолітній, судово-медична експертиза, судово-хімічна експертиза, судово-психологічна експертиза, судово-психіатрична експертиза.

В статье исследуются вопросы процессуальной формы использования специальных знаний при расследовании вовлечения несовершеннолетнего в занятие попрошайничеством. Рассмотрены и детально проанализированы виды экспертиз, которые проводятся при расследовании данного вида уголовного преступления.

Ключевые слова: попрошайничество, несовершеннолетний, судебно-медицинская экспертиза, судебно-химическая экспертиза, судебно-психологическая экспертиза, судебно-психиатрическая экспертиза.

The article deals with the issues of the procedural form of the use of special knowledge during the investigation of juvenile involvement in begging. Examined and detailed analysis of the types of expertise that are carried out in the investigation of this type of criminal offense.

Key words: begging, juvenile, forensic medical examination; forensic chemical examination; forensic psychological examination; forensic psychiatric examination.

Постановка проблеми. Коли наука постійно розвивається, а її відкриття використовуються в усіх сферах діяльності людини, правоохоронці все частіше використовують на практиці спеціальні знання для розкриття кримінальних правопорушень. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) ці знання можна залучити двома способами: за допомогою спеціаліста і шляхом проведення судової експертизи.

Спеціаліст, який залучається, на основі своїх фахових навичок, знань сприяє виявленню, закріпленню і вилученню доказів шляхом надання слідчому консультативної допомоги під час проведення певної процесуальної дії, про що зазначається у протоколі цієї дії.

Судова експертиза – найбільш кваліфікована форма використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Вона розширює пізнавальні можливості слідства та суду, що дозволяє в процесі розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень застосовувати увесь ресурс сучасних науково-технічних засобів. Тому у статті ми хочемо зупинитись на аналізі експертиз, дані яких використовуються під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом.

Стан дослідження. Проблемні питання та особливості проведення різних видів експертиз розглядали у своїх працях В.Д. Арсен'єв, Р.С. Белкін, В.С. Бергер, В.Г. Гончаренко, Г.О. Густов, В.Г. Драганов, В.Г. Дрозд, М.М. Єфимов,

В.В. Клюс, М.В. Костицький, А.І. Кунтій, К.В. Легких, Г.А. Матусовський, С.І. Ожегов, Ю.К. Орлов, Г.М. Пилипенко, М.В. Салтевський, В.І. Тертишников, О.О. Фроличева, О.В. Циганенко, В.Ю. Шепітько, М.Й. Штефан, Т.Г. Щербаківський та інші.

Однак ступінь наукової розробленості проблем проведення експертиз під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом наразі недостатній.

Метою статті є розгляд особливостей призначення різних видів експертиз під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, які допоможуть слідчим під час розслідування кримінальних правопорушень цього спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів для надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Згідно зі ст. 7 цього Закону судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи, а в інших випадках – також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань. Варто зазначити, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз. До таких установ належать науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [1].

Поняття «експертиза» науковцями трактується по-різному. Г.А. Матусовський розглядає експертизу як спрямоване на вирішення певних питань дослідження, що потребує спеціальних знань з боку компетентних осіб, яких називають експертами [2, с. 12]. За визначенням С.І. Ожегова, експертиза – це розгляд будь-якого питання експертами для надання висновку [3, с. 904]. С.М. Абрамов зазначав, що експертиза – це засіб отримання відомостей про факти, які мають значення для кримінального провадження, за допомогою призначених судом осіб, які володіють знаннями в науці, мистецтві і ремеслі і які надають суду свої висновки на підставі ознайомлення з кримінальним провадженням і, як правило, на підставі дослідження якихось об'єктів [4, с. 211]. М.В. Костицький вказує, що судова експертиза чи експертиза у кримінальному процесі – це саме дослідження (процес пізнання), яке проводить експерт, і обґрунтування висновку відповідно до встановленого законом порядку [5, с. 58]. В.Г. Драганов називає експертизою особливий вид науково-практичного дослідження, яке проводиться експертами для отримання вірогідного, кваліфікованого й незалежного висновку, необхідного для прийняття вмотивованого рішення про проблемні або спірні питання, які виникають у різних сферах людської діяльності [6, с. 229].

На нашу думку, найповніше визначення судової експертизи було запропоноване О.С. Кофановою, яка її розуміла як регламентовану законом діяльність обізнаної особи, чий знання у відповідній галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла на підставі процесуальних документів слідчого чи суду застосовуються у процесі дослідження обставин, що мають значення для вирішення кримінального провадження, для встановлення об'єктивної істини [7, с. 39].

В Україні провадження експертиз в кримінальному судочинстві регулюється Конституцією України, Законом України «Про судову експертизу», КПК України, відо-

мчими Правилами та інструкціями Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України з питань проведення експертизи.

Згідно зі статтею 84 КПК України висновок експерта є джерелом доказів, тому експертиза допомагає встановлювати фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження [8].

Відповідно до положень Інструкції про призначення та проведення судових експертиз основними видами експертизи є криміналістична експертиза, інженерно-технічна, економічна, товарознавча, експертиза у сфері інтелектуальної власності, психологічна, мистецтвознавча, екологічна, військова.

Підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження, у якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню.

Підставою для проведення експертного дослідження є письмова заява (лист) замовника (юридичної або фізичної особи) з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються [9].

На нашу думку, найтипівішими видами експертиз у методиці розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом є такі: 1) судово-медична експертиза (живої особи, тобто неповнолітнього, щодо якого здійснювалося фізичне насильство), у рамках якої проводиться встановлення віку); 2) судово-хімічна; 3) судово-психологічна; 4) судово-психіатрична.

Крім цього, у справах розглянутої категорії з різною частотою призначаються такі експертизи: почеркознавча, судово-балістична, дактилоскопічна, судово-біологічна.

Призначити судово-медичну експертизу щодо неповнолітнього необхідно у зв'язку із заподіянням йому фізичного насильства, пов'язаного з втягненням у заняття жебрацтвом. Часто неповнолітні мають різні тілесні ушкодження, не пов'язані з вчиненням цього кримінального правопорушення, але стверджують про інше. Тому однією з цілей призначення цієї експертизи є встановлення часу утворення тілесних ушкоджень, механізму їх утворення за тих обставин, на які вказує неповнолітній.

Найчастішим приводом для проведення судово-медичної експертизи живих осіб є необхідність встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Основним документом, який регламентує порядок проведення експертиз для встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, є Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6.

Під час призначення судово-медичної експертизи у разі втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом експертові можна поставити такі типові питання:

- 1) які характер та локалізація ушкоджень, заподіяних неповнолітньому;
- 2) внаслідок якого виду травматичної дії (предмета) могли бути спричинені виявлені ушкодження;
- 3) які характеристики мав травмуючий чинник (предмет);
- 4) який безпосередній механізм (механізми) заподіяння ушкоджень;
- 5) яка давність заподіяння ушкоджень;
- 6) який ступінь тяжкості заподіяних неповнолітньому тілесних ушкоджень;

7) чи могли заподіяні uszkodження утворитись за обставин, викладених у постанові про призначення експертизи [10].

Судово-медична експертиза віку неповнолітнього проводиться у тому разі, коли слідчий не має відомостей про вік, а також коли не знайдене документальне підтвердження.

Важливість судово-психологічної експертизи полягає в тому, що вона дозволяє перевірити факти, які підлягають доказуванню під час розслідування чи розгляду кримінального провадження. Без участі психолога суб'єкти доказування не можуть визначити, наприклад, як вплинули вікові особливості неповнолітнього на його дії, які мають кримінально-правове значення, або дати відповіді на питання, що виникають під час роботи з особами, в яких наявні вади органів чуттів (сенсорна недостатність), або встановити, чи перебував обвинувачений (підсудний) в стані фізіологічного афекту на момент вчинення кримінального правопорушення [11, с. 4].

Предметом судово-психологічної експертизи є питання про діяльність осіб, індивідуально-психологічні властивості яких не виходять за межі норми (особливості сприйняття певних явищ за конкретних умов, здатність адекватно їх оцінювати, особливості реагування на екстремальні ситуації тощо).

Під час призначення судово-психологічної експертизи у разі втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом експертові можна поставити такі питання:

1) якою є загальна психологічна характеристика під-експертної особи (темперамент, характер, схильності, потребо-мотиваційна сфера тощо);

2) які психічні властивості особи мають яскраво виражений характер і можуть справляти істотний вплив на її поведінку (запальність, замкненість, крайня обережність тощо);

3) якими є домінуючі мотиви поведінки цієї особи;

4) який вид пам'яті у неї переважає;

5) чи могла ця особа з огляду на її індивідуально-психологічні особливості сприйняти певний звук, запах, колір, швидкість руху об'єкта;

6) чи є у конкретної особи вікові та індивідуальні особливості, що можуть вплинути на об'єктивність її показань;

7) як міг вплинути психічний стан суб'єкта в момент сприйняття події на правильність сприйняття, запам'ятовування, відтворення фактів, що мають значення для кримінального провадження;

8) чи могла особа, перебуваючи у певному психічному стані, передбачати наслідки своїх дій;

9) чи є у цієї особи ознаки, не пов'язані з душевним захворюванням, розумовим відставанням, у чому вони виявляються;

10) чи здатний обвинувачений з огляду на рівень і особливості розумового розвитку правильно розуміти значення своїх конкретних дій та їх наслідків;

11) чи міг обвинувачений за станом психіки усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними;

12) як сімейна ситуація, індивідуально-психологічні особливості батьків, мотиваційні чинники вплинули на емоційний стан і психічний розвиток неповнолітнього;

13) яким є можливий вплив певних негативних емоцій (душевних переживань), що виникли у досліджуваної особи щодо події, на характер її дій;

14) яким є рівень загального розвитку неповнолітнього у психологічному аспекті;

15) якими є його емоційна сфера, коло інтересів і схильностей;

16) якими є його здібності логічно мислити, орієнтуватись у ситуації;

17) як вплинули вікові особливості на діяльність неповнолітнього, на перебіг його психічних процесів;

18) чи відповідають показання неповнолітнього його віку та інтелектуальному розвитку;

19) яким є ступінь навіюваності допитуваного;

20) чи є підстави вважати, що неповнолітній дає показання під впливом дорослих;

21) чи володіє ця неповнолітня особа суб'єктивною можливістю правильно сприймати і оцінювати обставини, що мають значення у кримінальному провадженні;

22) чи міг малолітній свідок (потерпілий) правильно сприймати і усвідомлювати цю конкретну подію [10].

На досудовому розслідуванні і в суді часто виникає питання про встановлення стану фізіологічного афекту як підстави для визнання наявності сильного душевного хвилювання у особи, яку було втягнуто у заняття жебрацтвом. Як відомо, для належного вирішення цього питання під час здійснення правосуддя необхідно встановити сукупність двох фактів: 1) наявність в особи в момент вчинення діяння фізіологічного афекту; 2) наявність причинного зв'язку між настанням афекту і діями потерпілого.

Якщо психічне здоров'я неповнолітнього не викликає сумнівів або воно встановлене судово-психіатричною експертизою, але є підстави для висновку про його розумову відсталість, то під час судово-психологічної експертизи у разі втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом можуть бути поставлені такі питання:

1) чи є у неповнолітнього потерпілого відставання у розумовому розвитку;

2) чи міг неповнолітній зі встановленим відставанням у розвитку усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними;

3) чи існують відхилення у розвитку підлітка порівняно з нормальним розвитком для цього віку;

4) рівню розвитку якого віку відповідає розвиток неповнолітнього [10].

Предметом дослідження під час проведення судово-хімічної експертизи є речовини, використовувані винними як одурманюючі для втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Залежно від обставин кримінального провадження експерту ставляться такі питання:

1) до якої категорії речовин належать представлені зразки (наркотичні, психотропні, сильнодіючі, одурманюючі, отруйні);

2) якщо до одурманюючих, то чи вони входять до списку одурманюючих речовин;

3) якщо кустарного виробництва, то з яких компонентів виготовлені;

4) якщо не входять до списку, то за якими компонентами їх можна віднести до одурманюючих;

5) у чому полягає ефект одурманення;

6) який спосіб застосування речовин для досягнення одурманюючого ефекту;

7) чи мають представлені зразки речовин загальну родову приналежність (це питання ставиться експерту у разі вилучення речовин у різних місцях) [12].

Щоб визначити шкоду, яка була завдана психіці неповнолітнього від втягнення його у заняття жебрацтвом, доцільно провести комплексну експертизу з участю психіатра, психолога та педагога, на розгляд якої винести такі питання:

1) чи є відхилення в інтелектуальному розвитку неповнолітнього, які полегшують чи зумовлюють його втягнення у заняття жебрацтвом;

2) яка глибина змін психіки, що виникли у неповнолітнього внаслідок впливу особи, яка втягнула його у заняття жебрацтвом;

3) чи сформувалися негативні установки у психіці неповнолітнього під впливом особи, яка втягнула його у заняття жебрацтвом.

Висновок. Як свідчить судово-слідча практика, за допомогою судових експертиз розкривається більше третини кримінальних правопорушень. Зауважимо, що під час призначення судової експертизи особливу увагу слід при-

діляти обґрунтуванню необхідності проведення відповідної судової експертизи, а також питанням, що будуть поставлені експерту (експертам). Дані, які будуть одержані за результатами вказаних експертиз, мають важливе значення не лише для проведення ефективного та якісного досу-

дового розслідування, а й для запобігання в майбутньому втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Також слід пам'ятати, що висновок експерта не є остаточним та обов'язковим, а оцінюється і досліджується судом водночас із іншими доказами у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України // База даних «Законодавство України» URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Матусовский Г.А. Судебная экспертиза в методике расследования хищений. Криминалистика и судебная экспертиза. 1984. Вып. 29. С.48–54.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. 23-е изд., испр. М.:Русский язык, 1991. 1128 с.
4. Абрамов С.Н. Советский гражданский процесс: учеб. С.Н. Абрамов. М.: Госюриздат, 1952. 420 с.
5. Костицкий М.В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. К.: НМК ВО, 1990. 58 с.
6. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. В 3-х т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М.: Юристъ, 1997. 480 с.
7. Адвокат: журнал (№ 9, 2010 р.). К.: Прецедент, 2011. 48 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами та доповненнями) // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Призначення експертизи та питання, які ставляться перед експертом / Адвокатське бюро «Осмарк». URL: <https://www.osmark.com.ua>.
11. Адвокат: журнал (№ 4 (103), 2009 р.). К.: Прецедент, 2009. 59 с.
12. Майліс Н.П. Про актуальність використання комплексу знань у різних напрямках судової експертизи. Експерт-криміналіст. 2008. № 4. С. 23.

УДК 343.814(477)

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ СТРОКІВ ПІДГОТОВКИ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ ПРЕДСТАВНИКОМ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНУ ПРОБАЦІЇ ВИМОГАМ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ

TO THE ISSUE OF THE CORRELATION OF THE TERMS OF PRE-TRIAL REPORT PREPARING BY THE REPRESENTATIVE OF THE PERSONNEL OF PROBATION BODY TO THE REQUIREMENTS OF INTERNATIONAL STANDARDS IN THE FIELD OF PROTECTING PRISONERS' RIGHTS

Іваньков І.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

*Науково-дослідного центру з питань організації
діяльності органів та установ виконання покарань
Академії Державної пенітенціарної служби*

Максим І.М.,

старший інспектор

*Малиновського районного сектору
Одеського міського відділу з питань пробації
Південного міжрегіонального управління
з питань виконання кримінальних покарань та пробації
Міністерства юстиції*

У статті розглянуто відповідність норм Кримінального процесуального кодексу України, що стосуються підготовки досудової доповіді представником персоналу органу пробації, принциповій позиції уповноважених органів Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи щодо питання скорочення строків перебування ув'язнених під вартою.

Ключові слова: ООН, Рада Європи, кримінальне обвинувачення, суд, права людини, орган пробації.

В статье рассмотрено соответствие норм Уголовного процессуального кодекса Украины, касающихся подготовки досудебного доклада представителем персонала органа пробации, принципиальной позиции уполномоченных органов Организации Объединённых Наций и Совета Европы по вопросу сокращения сроков содержания заключённых под стражей.

Ключевые слова: ООН, Совет Европы, уголовное обвинение, суд, права человека, орган пробации.

The article deals with the compliance of the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding pre-trial report preparing by the representative of the personnel of probation body, the principled position of the authorized bodies of the United Nations and the Council of Europe on the reduction of the terms of prisoners' detention.

Key words: UN, Council of Europe, criminal prosecution, court, human rights, probation body.